

Η ετυμολόγηση του *ίντα*

Nick Nicholas, Πανεπιστήμιο Μελβούρνης

Το *ίντα*, το ερωτηματικό τόσο χαρακτηριστικό της Μεγαλονήσου αλλά και των ανατολικών διαλέκτων εν γένει της νεοελληνικής (Κοντοσόπουλος 1983–84), έχει ετυμολογηθεί από το Χατζιδάκι (1989–90 [1905–07]:B 436) από τη δίπτυχη (cleft) ερωτηματική φράση *τι έινι τα*—όπου το *τα* είναι η μεσαιωνική πληθυντική αναφορική αντωνυμία, σε εκφορές όπως την εξής:

(1) *τι θέλετε; τι χρήζετε; τι είναι τα λαλείτε;* (Παιδιόφραστος Διήγησις 57· περί το 1364)

Αντιστοιχεί δηλαδή το *ίντα* στο νεοελληνικό δίπτυχο «τι είναι (αυτό) που» και στο γαλλικό *qu'est-ce que*, και αποτελεί παράδειγμα γραμματικοποίησης και μονολέκτωσης ερωτηματικού διπτύχου (Harris και Campbell 1995: 162–65), εξέλιξης κοινότυπης στη γλώσσα. (Τα παραδείγματα που συζητούν οι Harris και Campbell είναι από τα γαλλικά και τα μιγκρελιανά, γλώσσα του Καυκάσου.) Πρώτη μαρτυρία του τύπου στη νεοελληνική είναι στις Ασσίζες της Κύπρου, που φέρονται να γράφθηκαν περίπου το 1250. Αρχικά εμφανίζεται κυρίως ως *τίντα*, όπως συζητώ παρακάτω· αλλά η μορφή *ίντα* κυριαρχεί από το 19^ο αιώνα και εξής.

Ο Tarabout (1978) έχει αμφισβητήσει την ετυμολογία του Χατζιδάκι για το *ίντα*. Κύριά του αντίρρηση είναι το ότι δεν υπάρχει προηγούμενο στα ελληνικά για την αποβολή αρχικού *τ*. Η αντιπρότασή του όμως δεν πείθει: ανάγει το *ίντα* από το *γιά(ι)ντα*, επικαλούμενος την αναλογία *τι:γιατί :: ίντα:γιάιντα*.¹ Η αναλογία αυτή, φυσικά, ισχύει και αντιστρόφως, όπως παραδέχεται ο ίδιος αν υποστηρίξουμε την πρωτιά του *ίντα*, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την αναλογία για να ανάξουμε το *γιάιντα* στο *ίντα*. Αλλά ο Tarabout θεωρεί το *γιάιντα* ανεξάρτητο και προγενέστερο του *ίντα*, που σχηματίστηκε από το *γιάιντα* κατά παρετυμολογία. Το δε *γιάιντα* το παράγει από το *για είναι τα*.

Ός έχει, η ετυμολογία *γιάιντα* < *για είναι τα* είναι ασυνάρτητη: το *για είναι τα* δεν στέκει ως

---

¹Ο Tarabout (1978:304, 308) επίσης εξετάζει—και σωστά απορρίπτει—δύο άλλες εκδοχές: το **είναι τα*, και το **ίνα τα*.

σύνταγμα της ελληνικής. Για να τη δικαιολογήσει, ο Tarabout θέτει μια παράτολμη σειρά αναλογιών: *οκάτι::ογιατί::ογιάντα*.

- *κάτι* < *οκάτι* (πρώιμη νεοελληνική) < *οκάντι < *ὄ καὶ ἄν τι < αρχαίο *ὄ τι καὶ ἄν*, με μετάθεση.
- *ογιατί* (πρώιμη νεοελληνική παραλλαγή του *γιατί*), όπου το *για-* αντικαθιστά το *κα-* στο *οκάτι* για να σχηματίσει το ερωτηματικό του αντίστοιχο.
- *ογιάντα* (πρώιμη νεοελληνική παραλλαγή του *γιάντα*) < *ογια εἶναι τα, όπου το *ν* < *ἄν* του *οκάντι επαναλύεται ως το συνδετικό ρήμα *ἔν* < *εἶναι*, και (αν και δεν το αποσαφηνίζει ο Tarabout) το ρήμα προξενεί τη επανάληψη του *-τ'* (*τι*) σε αναφορικό (*τα*).

Τα βήματα που καθιστά αναγκαία η υπόθεση κάθε άλλο παρά εύλογα είναι. Η ετυμολογία *οκάτι* < *οκάντι < *ὄ κᾶν τι* < *ὄ καὶ ἄν τι* δεν είναι παράλογη, αν και ο Χατζιδάκις (1989–90 [1905–07]:B 597) για την ακρίβεια χαρακτηρίζει το *ο-* αναλογική επέκταση του *ο-* των αορίστων αντωνυμιών (*ὅστις*, *ὅποιος*), και ο Jannaris (1897 §612) μετατιθέμενο άρθρο. (Ο Tarabout 1978:307 παραδέχεται την παρουσία αναλογικών τύπων όπως το *ογια*, το *ογια να*, και το *ογλήγορα*.) Αλλά ο Tarabout απαιτεί επιπλέον να υποτεθούν τα ακόλουθα:

1. Το *γιάντα* να προηγήθηκε χρονικά του *ίντα*. Κάτι τέτοιο δεν επαληθεύουν τα δεδομένα μας: ενώ το *ίντα/τίντα* μαρτυρείται από τις Ασσίζες, και εμφανίζεται συχνά στην Κρήτη σε όλους τους γνωστούς συγγραφείς από το Σαχλίκη (1370;) και εξής (2α), το *γιάντα* πρωτοεμφανίζεται στο Φαλιέρο (2β, περί το 1420), και μπαίνει σε κοινή χρήση μόλις το 15^ο αι.

(2α) Ακούτε *εἶντα* συμβουλήν ενόρθωσεν η φίνα. (Σαχλίκης, Αφήγησις Παράξενος 676)

(2β) Μα πράμαν οπού δε μπορείς *γιάντα* να το ξετρέχεις; (Φαλιέρος, Ιστορία 538)

Ο Tarabout (1978:305) θεωρεί το *γιάντα* “certainment antérieure” του 1^ο αι.: αυτό αποτελεί βέβαια εικασία, και ακόμα και αν αληθεύει δεν πιστοποιεί πως είναι προγενέστερο και του *ίντα*.

2. Το μόρφημα *για*, αντί να ενεργεί ως παραγωγική πρόθεση (όπως έγινε όταν

διεμόρφωσε το ερωτηματικό *διὰ τί > γιατί*), να αντικαθιστά το *και* οπουδήποτε σχηματίζονται ερωτηματικές από αόριστες εκφράσεις. Δηλαδή τίθεται η αναλογία αόριστο *οκάτι < ὁ καὶ ἄν τι :: ερωτηματικό ;δὲ γιὰ ἄν τί > (ο)γιάντα*. Ο Tarabout υποστηρίζει την εικασία του με την αναλογία των συνδετικών *και... και και για... για «είτε... είτε»*, αλλά η αναλογία του είναι άτοπη: το *για... για* είναι δάνειο από την περσική, μέσω της τουρκικής (τουρκικό *ya... ya < νεοπερσικό yā... yā; yā, āyā < μεσοπερσικό ayāw, aḏār < *aḏaḡāri: Jensens 1931:187*). Δηλαδή ο σύνδεσμος *για* μπήκε στα ελληνικά αρκετά αργά, και δεν υπάρχει κανένας λόγος να το συνδέσουμε με το *γιατί*. (Πρώτη μαρτυρία του *γιάντα* το *ιέ'* αιώνα στην ενετοκρατούμενη Κρήτη.) Έξω από το *για... για*, δεν υπάρχει καμμιά ένδειξη παραγωγικής αντίθεσης του *και* και του *για* στην ελληνική. Και συγκεκριμένα, ενώ ο Tarabout θεωρεί πως υπήρχε αντίθεση ανάμεσα σε αόριστο *-καν-* και ερωτηματικό *-για-*, το παραγωγικό παράδειγμα των αορίστων αντωνυμιών *(ο)κάποιος, (ο)κάπου, (ο)κάποτε, (ο)κάπως* κτλ. *< κᾶν ποιός, κᾶν που, κᾶν ποτε, κᾶν πως* δεν είχε ποτέ ανάλογο ερωτηματικό παράδειγμα *†(ο)γιάποιος, †(ο)γιάπου, †(ο)γιάποτε, †(ο)γιάπως*. (Το *για πού* βέβαια είναι ερωτηματικό, αλλά φέρει την καθιερωμένη έννοια του *για* ως τοπικού: «για Πάτρα πάει κανείς;».)

Αλλά και από μόνη της η αναλογία που προτείνει ο Tarabout δεν ευσταθεί. Το *γιατί* προέρχεται από την προθετική φράση *διὰ τί*, με επιρρηματική λειτουργία: αλλά στο *κάτι*, το *καν* λειτουργεί ως μόριο, και το *κάτι* παραμένει όνομα όπως ήταν και το *τι*. Με τις ασύμβατές τους γραμματικές λειτουργίες, είναι δύσκολο να δει κανείς πώς θα ετίθετο τέτοιου είδους αναλογία μεταξύ των δύο εκφράσεων. Αλλά και εννοιολογικά η γραμματική διαφορά επιφέρει αρκετή διαφορά στα σημαινόμενα: αντικείμενο ή δευτερευόντως αφηρημένη έννοια *για* το *κάτι*, μόνο αφηρημένη έννοια *για* το *γιατί*. Και εξ αρχής οι εκφράσεις δεν μπορεί να ταυτίζονταν, επειδή ακριβώς το *γιατί* βασίζεται στο αρχαίο ερωτηματικό *τί*, και το *κάτι* στο αρχαίο αόριστο *τι*.

3. Οι ελληνόφωνοι να δουν στο *ογιατί* σύνδεση όχι μόνο με το *οκάτι* (κάτι όχι

αδύνατον), αλλά και με το ν του πάλαι ποτέ *οκάντι. (Αν δεν επικληθούμε το έρρινο του παλαιότερου *οκάντι, τότε δεν υπάρχει τίποτα στο οκάτι που να επαναλυθεί ως συνδετικό ρήμα—και χωρίς συνδετικό ρήμα η όλη υπόθεση δεν στέκει.) Ο μόνος τρόπος να ισχύει μια τέτοια αναλογία είναι αν το έρρινο μεταφέρθηκε αναλογικά στο ογιατί, που θα έδινε τη μορφή *ογιαντί. Την ύπαρξη τέτοιας λέξης δεν την τεκμηριώνουν τα δεδομένα: ο Κριαράς (1969–97) καταγράφει μόνο το ογιατί, το οδιατί και το οδιατίν στα μεσαιωνικά ελληνικά, και κανένα τους δεν χρονολογείται πριν το 15^ο αι.²

Βέβαια ούτε και το *κάντι/οκάντι δεν μαρτυρείται στον Κριαρά, αν και έχουμε μαρτυρία του κάντις σε κατάλληλη εποχή—στο Γρηγόριο Αντίοχο (1β' αι.):

- (3α) κᾶντινες ἄνω καταβεβήκεσαν ἢ καὶ ἔμπαλιν ἀναβεβήκεσαν κάτω. (Ομιλία σελ. 395)
- (3β) κᾶντις ἢ ποπύσμασιν χρῶτο καὶ κολακευτικώτερόν οἱ προσφέροίτο καὶ χειρὶ καταψῶη μαλθακῶς αὐτοῦ. (Επιστολή 2 σειρά 266)

4. Το ν του *ογιαντί να επαναλυθεί κατόπιν ως συνδετικό ρήμα (ογια είναι τ-), ώστε με τη σειρά του να επιβληθεί στο ακόλουθο τι επανάλυση ως η αντωνυμία τα—με απρόσμενο παραγκωνισμό του άβολου τελικού φωνήεντος του *ογιαντί. Για να γίνει αυτός ο παραγκωνισμός, χρειάζεται μετανάλυση αποκοφθέντος -ί σε -α π.χ. *ογιαντί άλλαξες > γιαντ' άλλαξες > γιάντα άλλαξες. Αλλά το προηγούμενο [i] σε χασμωδία τείνει να γίνεται γιωτ παρά να συγκόπτεται (πρβλ. νεοελληνικό επειδή άλλαξες [epiðialaksēs] > [epiðjalaksēs] > *[epiðalaksēs])· και η υφαίρεση έστω και του [j] αποτελεί τοπικό μόνο φαινόμενο (π.χ. ανατολικό κρητικό σκουριά > σκουρά, Έλυμπος Καρπάθου τίαν > ταν). Γι' αυτό η προτεινόμενη μετανάλυση είναι αμφίβολη.

Εξ άλλου, αν έγινε επανάλυση *ογιαντί > ογια 'ν' τα, τότε πρέπει να χαρακτηρίσουμε

---

²Έρρινο ανάλογο του ογιαντί παρουσιάζει φυσικά το ογιάντα (που επίσης δεν μαρτυρείται πριν το 15^ο αι)· αλλά στο σχήμα του Tarabout το ογιάντα προέρχεται από την αμέσως επόμενη επανάλυση (4), οπότε δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί εδώ ως πηγή του ίντα.

δευτερογενείς τους τύπους στο λεξικό Κριαρά *γιαίντα*, *διαίντα*, *ογιαίντα*, που έχουν το συνδεδετικό ρήμα πιο αλώβητο (*είν'*)—και ακόμα πιο προβληματικό, το *γιατείντα* και το *διατείντα*, όπου διαφαίνεται πλήρες το *τίντα*:

- (4α) Ὁφου, για *ίντα*, τύχη μου, μου τσ' έδωκες εμένα / τσι τόσους καταχαλασμούς παρά στη γη κανένα / κάστρο, και χώρα και νησί;. (Κρητικός Πόλεμος 513)
- (4β) Και τέτοιος να 'ναι άνθρωπος πενήντα ή εξήντα, / δεν λείπει καταδίκασις κ' εξάφες το δια *είντα*, / διατί θωρεί τον ήλιον και πα να βασιλέψη (Legrand) (Θανατικό της Ρόδου 396–398)
- (4γ) Δε θα σ' αφήση όξω να βγης, κατέχεις ογια *ίντα*; / Για να μη φύγης, μετ' αυτούς να πας κι εσύ. (Φορτουνάτος Γ' 28–29)
- (4δ) Αδ δεν εν έμπιστος γοιον τον θωρούσιν, / για *τίντα* να μετέχονται μιτά του; (Κυπριακά Ερωτικά 17.6)
- (4ε) Και θέλομεν μάθει *ίντα* 'ναι η αφορμή κ' εμηνύσεν να μεν βαστάξομεν άρματα. (χφ Α)
Και θέλομεν δειν διά *τίντα* αφορμήν να μεν βαστούμεν τ' άρματά μας. (χφ Β, Μ) (Βουστρώνιος 260–261)

Με τη θεωρία Tarabout, οι τύποι αυτοί εξηγούνται μόνο με σειρά αναστροφών παρετυμολογιών (back formation) και αναλογιών· η ερμηνεία τους κατά την καθιερωμένη ετυμολογία του *ίντα*, τουναντίον, είναι εμφανής.

Ο μπλεγμένος αυτός μηχανισμός του Tarabout υλοποιείται μόνο και μόνο για να αποφευχθεί η παραγωγή *τι ένι τα > τίντα > ίντα*. Αλλά τεκμήρια του μεσολαβούντος τύπου *τίντα* έχουμε πάμπολλα, και στην πρώιμη κρητική (5α· 11 παραδείγματα του *τίντα* στον Ντελαπόρτα, έναντι 3 του *ίντα*) και στην πρώιμη κυπριακή (5β· 47 παραδείγματα του *τίντα* στον Μαχαιρά, έναντι 36 του *ίντα*). Κατά τον δε Hadjioannou (1964:297), η λέξη εμφανίζεται αποκλειστικά ως *τίντα* στις ακόμα παλαιότερες Ασσίζες της Κύπρου (5γ).³

- (5α) Δίχως εμένα ποιά 'σαι εσύ; ειπέ μου, *τείντα* αξιάζεις; (Ντελαπόρτας Α 178, 1403–11)
- (5β) *Τίντα* μέλλει να γινή; (Μαχαιράς §73· περί το 1432)
- (5γ) Ὁδε λέγει το δίκαιον *τήντα* εντέχεται να γένη απ' εκείνον το πράγμαν. (Ασσίζες 295· περί το 1250)

Ο τύπος μαρτυρείται στους νεώτερους χρόνους ως [tida]/[cida] στη Λέσβο (Kretschmer

³Ο Hadjioannou κάνει λάθος: «Περί του Ρωμαίου και του Φράνγκου και *ίντα* μάρτυραν χρήζονται» (Ασσίζες 8)· αλλά το *τίντα* σαφώς υπερτερεί στο κείμενο αυτό.

1905:271). Επίσης, το *τίντα* φαίνεται να είχε γενικότερη διάδοση από το *ίντα*: τα παραδείγματα που δίνει ο Κριαράς του *ίντα* (στο λήμμα *είντα*) εντοπίζονται σχεδόν όλα στα νησιά (Ασσίζες, Ντελαπόρτας, Μαχαιράς, Γεωργηλάς, Βουστρώνιος, Σαχλίκης, Πικατόριος, Φαλιέρος, Αχέλης, Θρήνος Κύπρου, Αχέλης, Κυπριακά Ερωτικά, κρητικό δράμα, Γαδάρου Λύκου κι Αλωπούς Διήγησις Ωραία, Ριμάδα Κόρης και Νέου). Τουναντίον, το *τίντα* εμφανίζεται (έστω και σπάνια) και στα παλαιότερα ανώνυμα κείμενα της υστεροβυζαντινής δημώδους, που δεν ταυτίζονται κατ' ανάγκην με τα νησιά (Διγενής του χφ. Εσκοριάλ, Πτωχολέοντας, Φλώριος και Πλατζιαφλώρα, Λίβιστρος και Ροδάμνη του χφ. Εσκοριάλ).

Άρα η μετάβαση *τι ένι τα > τίντα > ίντα*, σε αντίθεση με τη μετάβαση που προτείνει ο Tarabout, δεν στηρίζεται σε τύπους αμάρτυρους και πρωτοφανείς και η μετάβαση *(ο)γιατίντα > (ο)γιαϊντα > γιάιντα > γιάντα* γίνεται επόμενη και ευθεία. Ο Tarabout τονίζει ότι στην κυπριακή το *τίντα* κατά το Σακελλαρίου (1890–91) σήμαινε «ούτως» στο Μαχαιρά, στα Κυπριακά Ερωτικά Τραγούδια, και στη σύγχρονη διάλεκτο («ούτω και νυν»)· η διαφορά αυτή τον κάνει να πιστεύει πως οι δύο τύποι είναι διαφορετικής αρχής. Αλλά το γλωσσάρι του Μαχαιρά που συνέταξε ο Dawkins (1932:B 272) αναφέρει μόνο το “what?” και το «ίντα» για το *τίντα*, και η Σιαπκαρά-Πιτσιλλίδου (1975:410) τα αναμενόμενα “*pron. interr. dir et indir, quoi, que, ce que; quelle espèce, quel*”. Και το *τίντα* δεν αναφέρεται ως σύγχρονη λέξη της κυπριακής ούτε στο λεξικό του Γιαγκουλλή (1988–90), ούτε στους Χατζηγιωάννου (2000). Άρα η πληροφορία του Σακελλαρίου για σημασιολογική διαφοροποίηση του *τι* και του *ίντα* πρέπει να θεωρηθεί ύποπτη.

Ο Tarabout (1978:303) συμφωνεί ότι ταυτίζονται συνήθως (αν όχι πάντα) οι έννοιες του *τίντα* και του *ίντα*: αλλά επειδή θεωρεί το *τίντα* ξεχωριστής αρχής από το *ίντα*, η ταύτιση αυτή πιστεύει πως πρόκειται για υστερογενή σύγκλιση. Πιστεύει δηλαδή πως το *τίντα* δεν είναι παρά σύμφυση μορφολογική και εννοιολογική του *τι* και του προγενέστερου *ίντα*. Αλλά τα δεδομένα των κειμένων τον διαψεύδουν πάλι. Έχουμε δύο τύπους στα παλαιότερα κείμενα: μόνο ο ένας επιβιώνει, σε τοπικά περιορισμένο χώρο, ενώ ο άλλος ήταν μάλλον πιο διαδεδομένος, και πολυπληθέστερος στα παλαιότερα κείμενα (για να μην πούμε και σχεδόν ο μόνος τότε εν χρήση, όπως συμβαίνει στο παλαιότερο εκτενές κείμενο που το περιέχε, τις

Ασσίζες). Η απλούστερη εξήγηση είναι πως ο τύπος που εξέλειψε ήταν και ο πρότυπος, και η σημασιολογική ταύτιση ισχύει όχι επειδή το *τίντα* προσαρτήθηκε στο *ίντα*, αλλά επειδή ακριβώς παρήγαγε το *ίντα*.

Ο Thumb (1891:112) απορρίπτει το *ίντα* < *τι ένι τα* για λόγους παρόμοιους με τον Tarabout· αντιπροτείνει το *ήν τί* «να! τι» > *ίντα*, κατ' αναλογία με το νεοελληνικό επιρρηματικό επίθημα -α. Η ετυμολογία αυτή είναι πιο ασφαλής από του Tarabout, αλλά δεν την υποστηρίζουν τα ιστορικά τεκμήρια τόσο καλά όσο το *τι ένι τα* (όπως ομολογεί και ο ίδιος ο Thumb). Η αναλογία με τα επιρρήματα που θέτει είναι βεβιασμένη, αφού το *τι* δεν λειτουργεί ως επίρρημα, έξω από την περιθωριακή του χρήση με την έννοια «γιατί;» (π.χ. *τι στέκεσαι;*). Επίσης αφήνει ανεξήγητο το αρχαιότερο *τίντα*. Αλλά και οι πολλαπλές εμφανίσεις των διπτύχων ερωτηματικών που λαμβάνουν χώρα στα ελληνικά (Δωδεκάνησα, Κύπρος *ίντα 'ν'* που, Σύμη *τέβου*, Λίβισι *τίμβου*· Nicholas υπό προετοιμ.) στηρίζουν την καθιερωμένη ετυμολογία, μιας και δείχνουν πως η προτεινόμενη εξέλιξη είναι κοινή στα νησιά.

Το να δεχτούμε το *ίντα* < *τι ένι τα* μου φαίνεται προτιμότερο από τις εμπλοκές των εναλλακτικών λύσεων. Το πρόβλημα όμως παραμένει με την αποβολή του αρχικού άηχου κλειστού *τ*. Το ότι δεν είναι ομαλή η μεταβολή αυτή στην ελληνική δεν αποτελεί καθαυτό πρόβλημα, μιας και οι ανώμαλες μεταβολές είναι χαρακτηριστικές της φωνολογικής φθοράς που συνοδεύει τη γραμματικοποίηση—όπως έκανε σαφές ο ίδιος ο Meillet (1921 [1912]:138) στο άρθρο όπου θεμελιώνει τη μελέτη της. Αλλά παρότι η φθορά είναι φωνολογικά ανώμαλη, δεν παύει να είναι βαθμιαία, επειδή ακριβώς προξενείται από την «τριβή» της συχνής χρήσης. Γι' αυτό και συνεχίζει να ρυθμίζεται από τις κανονικές διαδικασίες εξασθένησης των φθόγγων: κώφωση για τα φωνήεντα, ιδίως μέσω του ουδέτερου φωνήεντος (schwa), και χαλάρωση (lenition) για τα σύμφωνα, που θα απαιτούσε το /t/ να διανύσει τα πάθη [t] > [d, θ] > [ð] > [r, l, h, j], πριν σιγηθεί εντελώς. Μαρτυρίες για κάποιον ενδιάμεσο τύπο *θίντα, *δίντα, ή *ρίντα δεν έχουμε· και παρότι υπάρχουν γλώσσες όπου ομαλά συγκόπτονται άηχα κλειστά—λ.χ. το *p στην παλαιοιρλανδική, ή ποικίλες περιπτώσεις στις Αυστραλιανές γλώσσες—η αποβολή ιδίως συμφώνων στην αρχή της συλλαβής είναι ξένη για τα ελληνικά. Δηλαδή η συνύπαρξη στα μεσαιωνικά ελληνικά του *τίντα* και του *ίντα*, χωρίς να υπήρξε ενδιάμεσος τύπος, καθιστά

απίθανη τη φθορά ή την άλλως βαθμιαία σίγηση· η περίπτωση *τίντα* > *ίντα* δεν συγκρίνεται με τις κλασσικές γραμματικοποιητικές φθορές στα ελληνική, όπως τα *οὐ δὲ ἔν* > *οὐδέν* > *δε(ν)*, *θέλω ἴνα* > *θε να* > *θα*, *μην πας και* > *μπας (και)*.

Εφόσον το σιγούμενο φώνημα είναι αρχικό, και δεν περιέχεται σε σύμπλεγμα συμφώνων, οι τρόποι να σιγηθεί απότομα είναι περιορισμένοι: ανομοίωση, απλολογία, μετανάλυση, ή αναλογία. Μετανάλυση *τίντα* > *το ίντα* δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε, παρά το συχνό έναρθρον των μεσαιωνικών ερωτηματικών (*το τίς*, *το πού*, *το πώς*): το εμποδίζει ο νόμος της σχετικής ισχύος των φωνηέντων, *a > o > u > e > i* (Χατζιδάκις 1989–90 [1905–07]:A 211–12, 1975 [1892]:311), που προβλέπει τα *το 'πα*, *τα 'πα* αντί το *τ' είπα*. Το τονούμενο *i* υπερισχύει μόνο του ατόνου *e* («νικά τον κατά ένα μόνον βαθμόν ισχυρότερον αυτού»)· άρα μετανάλυση του *τίντα* θα επέτρεπε μόνο το /te in̩ta/ ή το /ti in̩ta/. Το *†τε ίντα* είναι ανύπαρκτο στην νεοελληνική, και το επίθημα *-τε* είναι αρκετά σπάνιο (π.χ. *πες τίντα* > *πέστ' ίντα* [*πέστε ίντα*]) ώστε να μη δικαιολογεί επαρκώς τη σίγηση. Το *τη ίντα* δεν στέκει ως σύνταγμα—το «*τι/ίντα*» είναι φύσει ουδέτερο, και εν πάσει περιπτώσει το *ν* του άρθρου δεν αποκόπτεται πριν από φωνήεν. Και μπορεί το *τι ίντα* να μοιάζει με τις συσσωρεύσεις συνδετικών της μέσης ελληνικής που επισήμανε ο Karsomenos (1968) (*ώς ἴνα*, *ὅπως ἴνα*, *ὡς ὅτι*)· αλλά ως μετανάλυση πάλι δεν είναι πειστική.

Για απλολογία του *τ* στο *τι* είναι *τα* > *τίντα* > *ίντα* δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο· παρά τους ισχυρισμούς του Tarabout, άλλο το /ti/, και άλλο το /ta/. Ο Χατζιδάκις (1975 [1892]:287, 445) προτείνει την ανομοίωση, επικαλούμενος και το *ίντα* < *τίντα* και το *πενήντα* < *πρώιμ. νεοελλ. πεντήντα* ως παραδείγματα της ανομοιωτικής πτώσης *αφέντης* < *αφτέντης (το αναμενόμενο παράγωγο του αρχαίου *αὐθέντης*), που είχε προτείνει ο ίδιος ο Thumb. Αλλά στο *πεντήντα* έχουμε σαφή επανάληψη συμπλέγματος, και στο *αφτέντης επανάληψη του *τ* σε σύμπλεγμα (και μάλιστα εκεί που τα νεοελληνικά θα είχαν το ένα /t/ ηχηρό και το άλλο άηχο—προηγήθηκε δηλαδή η ανομοίωση της ηχηροποίησης του /nt/).⁴ Στο *τίντα* όμως θα είχαμε

⁴Ο Χατζιδάκις (1977–80:B 487) θεωρεί πως δεν χρειάζεται η παντελής φωνολογική ομοιότητα για να γίνει ανομοίωση, και έτσι δικαιολογεί και την παραγωγή του *γητεύω* από το *γυφτεύω* /γίφτενο/, με το άηχο /f/ να

ανομοιωτική σίγηση του /t/ λόγω του /nt/—κάτι που μόνο ένα προηγούμενο /n/ θα καθιστούσε εύλογο (π.χ. τον τίντα είχε—/tontinta/ [tondinda]).

Τα τελικά ν έχουν προξενήσει πάμπολλες φορές μεταναλύσεις στα νεοελληνικά—τον ώμο > ο νόμος, τον οικοκύρη > ο νοικοκύρης, την Ίο > η Νιο (Χατζιδάκις 1985 [1892]:51). Πριν το τίντα, το τελικό ν θα προερχόταν όχι από άρθρο, αλλά από ρήμα γ' προσώπου ή κλιτική αντωνυμία—που παλαιότερα μετατίθετο (π.χ. ερωτούσαν τίντα είχε, ερωτούσαν τον τίντα είχε). Αν εντοπίσουμε πάντως το ίντα στην νοτιοανατολική ελληνική συγκεκριμένα (Κύπρος-Δωδεκάνησα), με την πληθώρα των αναλογικών τελικών ν που διαθέτει, αλλά και με τη συνεχόμενη τάση να αναπτύσσει εκ νέου δίπτυχα ερωτηματικά, τότε δεν βλέπω σοβαρό πρόβλημα στο να αποδώσουμε σε τελικό ν και την ανομοιωτική σίγηση του αρχικού τ στο τίντα, όμοια με το πεντήντα > πενήντα: δεν υπάρχει σύγκριση με το παρακινδυνευμένο πες τίντα > πέστ' ίντα.

Δηλαδή έχουμε την εξέλιξη ως ερωτούσαν τον τίντα είχε > ερωτούσαν τον ίντα είχε: ανομοίωση του [tondinda] σε [toninda], κατά το πεντήντα > πενήντα. Αν αποδίδαμε τη μεταβολή σε μετανάλυση, θα είχαμε μια εξέλιξη τύπου ερωτούσαν τον τίντα είχε > ερωτούσαν το ντίντα είχε (μετανάλυση) > ερωτούσα το νίντα είχε (ανομοίωση) > ερωτούσαν τον ίντα είχε (μετανάλυση)—οπότε πάλι δεν θα αποφεύγαμε την ανομοίωση (και θα περιπλέκαμε τη μετάβαση υπέρ το δέον).

Υπάρχει μια μικρή πιθανότητα η αποβολή του τ στο τίντα να επήλθε από αναλογία με σύγχρονες αντωνυμίες με και χωρίς το αρχικό τ: τίντα:ίντα κατά τα έτοιος:τέτοιος, ούτος:τούτος, ή (πιο απίθανο) τα όσος:τόσος, ότε:τότε, όπερ:τόπερ. Η συσχέτιση δεν φαίνεται ιδιαίτερα ισχυρή πάντως, και η ετυμολογία του Χατζιδάκι, με μηχανισμό την ανομοίωση που επικαλέστηκε εξαρχής, παραμένει η πιο ευσταθούσα.

ανομοιώνεται από το ηχηρό /v/—άποψη φωνολογικά αφελής.

Ο Χατζιδάκις απορρίπτει το γοητεύω > γητεύω, επειδή η σχετική ισχύς των φωνηέντων προβλέπει το /oi/ > /o/· αλλά στο γοητεύω έχουμε άτονο υπερωικό φωνήεν που του προηγείται υπερωικό σύμφωνο—κάτι που θα μπορούσε να οδηγήσει, ανεξάρτητα από τη σχετική ισχύ, στην αφομοίωση [γoitevo] > [γoitevo] > [γwitevo] (χειλο-υπερωικό μετά από υπερωικό) > [γ^witevo] > [γitevo].

- Ασσίζες. Σάθας, Κ. 1972 [1872–94]. *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*. Νέα Υόρκη: Georg Olms. 6:3–497.
- Βουστρώνιος. Μπουστρούς, Τ. 1997. *Διήγησις Χρονίκας Κύπρου*. Επιμ. Κεχαγιόγλου, Γ. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου.
- Γρηγόριος Αντίοχος: Επιστολή. Darrouzès, J. 1963. Deux lettres de Grégoire Antiochos Écrites de Bulgarie vers 1173. *Byzantinoslavica* 24. 65–73.
- Γρηγόριος Αντίοχος: Ομιλία. Bachmann, M. και Dölger, F. 1940. Die Rede des Megas Droungarios Gregorios Antiochos auf den Sebastokrator Konstantinos Angelos. *Byzantinische Zeitschrift* 40. 364–401.
- Θανατικόν της Ρόδου. Στο Legrand, E. (επιμ.) 1880. *Bibliothèque Grecque Vulgaire* I. Paris: Maisonneuve. 203–225.
- Κρητικός Πόλεμος. Μπουνιαλής, Μ.Τ. 1995. *Ο Κρητικός Πόλεμος*. Επιμ. Αλεξίου, Σ. και Αποσκίτη, Μ. Αθήνα: Στιγμή.
- Κυπριακά Ερωτικά. Siakparas-Pitsillidès, Τ, Θ. 1972. *Le Petrarquisme en Chypre: Poèmes d'Amour*. 2η έκδ. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- Ντελαπόρτας. Μανούσακας, Μ.Ν. 1995. *Λεονάρδου Ντελλαπόρτα Ποιήματα*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Σαχλίκης, Αφήγησις Παράξενος. Παπαдимитριу, С.Д. 1896. *С е а С а х с е о с о р е и е «Αφήγησις Παράξενος»*. Οδησός: Экономическая.
- Φαλιέρος, Ιστορία. van Gemert, A. 1980. *Μαρίνου Φαλιέρου Ερωτικά Όνειρα*. (Βυζαντινή και Νεοελληνική Βιβλιοθήκη 4) Θεσσαλονίκη.
- Φορτουνάτος. Φώσκολος, Μ.Α. 1980. *Φορτουνάτος*. Επιμ. Vincent, A. Ηράκλειο: Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.

- Γιαγκουλλής, Κ. 1988–90. *Ετυμολογικό και Ερμηνευτικό Λεξικό της Κυπριακής Διαλέκτου*. (Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών 48, 49, 51) 3 τόμ. Λευκωσία.
- Dawkins, R.M. 1932. *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'*. 2 τόμ. Oxford: Clarendon Press.
- Κοντοσόπουλος, Ν.Γ. 1983–84. La Grèce du τι et la Grèce du είντα. *Γλωσσολογία* 2–3. 149–162.
- Hadji Ioannou, K. 1964. The Beginning of the Modern Greek Cypriote Dialect as it appears in the Greek Text of the Assizes, in the 13th Century A.D. Στο van Windekens, A.J. (επιμ.), *Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale*. Λουβγαίν: Centre International de Dialectologie Générale. 296–309
- Harris, A.C. και Campbell, L. 1995. *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Χατζηγιωάννου, Κ. 2000. *Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλουμένης Κυπριακής Διαλέκτου*. 2η έκδ. Λευκωσία: Ταμασός.

- Χατζιδάκις, Γ.Ν. 1975 [1892]. *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*. 2η εκδ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Χατζιδάκις, Γ.Ν. 1989–90 [1905–07]. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. Άμστερνταμ: Adolf M. Hakkert.
- Χατζιδάκις, Γ.Ν. 1977–80. *Γλωσσολογικαὶ Ἔρευναι*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Jannaris, A.N. 1897. *An Historical Greek Grammar*. Λονδίνο: MacMillan.
- Jensens, H. 1931. *Neupersische Grammatik*. Χαϊδελβέργη: Carl Winter.
- Kapsomenos, S.G. 1968. Zur Häufung Synonymer Partikeln in der Spätgriechischen Volkssprache. Στο Wirth, P. (επιμ.), *Polychordia: Festschrift Franz Dölger zum 75 Geburtstag*. Άμστερνταμ: Adolf M. Hakkert. 134–140.
- Κοντοσόπουλος, Ν.Γ. 1983–84. La Grèce du τι et la Grèce du είντα. *Γλωσσολογία* 2–3. 149–162.
- Kretschmer, P. 1905. *Der Heutige Lesbische Dialekt*. (Neugriechische Dialektstudien I) Βιέννη: Alfred Hödler.
- Κριαράς, Ε. 1969–97. *Λεξικό Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας*. Θεσσαλονίκη.
- Meillet, A. 1921 [1912]. L'Évolution des Formes Grammaticales. Στο Meillet, A. (επιμ.), *Linguistique Historique et Linguistique Générale*. Παρίσι: Librairie Ancienne Honoré Champion. 130–148.
- Σακελλαρίου, Α.Α. 1890–91. *Τα Κυπριακά*. 2 τόμ. Αθήνα: Π.Δ. Σακελλαρίου.
- Siakparas-Pitsillidès, Τ.Θ. 1972. *Le Petrarquisme en Chypre: Poèmes d'Amour*. 2η έκδ. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- Tarabout, Y. 1978. L'Interrogatif είντα οὐ ἴντα 'quoi?' du Grec Moderne Dialectal. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 73. 301–310.
- Thumb, A. 1891. Μελέτη περὶ τῆς σημερινῆς ἐν Αἰγίνῃ λαλουμένης διαλέκτου. *Αθηνά* 3. 95–128.